

G. Harinck, ed., *Leven en werk van prof. dr. Seakle Greijdanus* (Ad chartas-reeks III; Barneveld: De Vuurbaak, 1998, 336 blz., f34,75, ISBN 90 5560 1519).

Seakle Greijdanus (1871-1948) was een arme Friese schoenlappersleerling die op twintigjarige leeftijd op kosten van de gereformeerde kerken mocht gaan studeren (aan het christelijk gymnasium te Zetten en vervolgens aan de Vrije Universiteit) om predikant te worden. In 1917 werd hij hoogleraar aan de Theologische Hogeschool van zijn kerken te Kampen en onderwees daar vijfendertig jaren het Nieuwe Testament. De studenten hadden respect voor de ernstige en ietwat stijve Greijdanus (in deze bundel worden beide kenmerken pregnant verwoord door zijn leerling en opvolger Herman Ridderbos). Ook de bredere bijdrage tot het gereformeerde leven, verwacht van een kerkelijk hoogleraar in die tijd, vervulde Greijdanus als scribent, synodaal adviseur en curator van het gereformeerd gymnasium te Kampen zeer serieus. Hij was een goed exegeet en enkele generaties theologen en kerkleden hebben geprofiteerd van zijn medewerking aan de reeks *Korte verklaring der Heilige Schrift* en het zogenaamde Van Bottenburg-commentaar.

Greijdanus is dus een goed voorbeeld van de emancipatie der orthodoxe kleine luyden uit de tijd van de verzuiling. In zijn levensloop komt de belangrijke rol van de gereformeerde kerk daarbij duidelijk uit. Greijdanus was als persoon een typerende representant van de toenmalige gereformeerde wereld, en in zijn leven en werk wordt weerspiegeld welke taken gereformeerde theologen uit de school van Abraham Kuyper theologisch op zich namen en welke beperkingen zij hadden. Interessant is ook zijn houding tegenover zijn Friese afkomst en zijn belangstelling voor de Verenigde Staten (waarheen zowel zijn eigen als schoonfamilie geëmigreerd waren), wat hem ook de Angelsaksische theologie liet ontdekken. Dat alles is alleszins interessant en diverse opstellen in de onderhavige bundel bieden dan ook een goede kennismaking met de mens Greijdanus, zijn werk en zijn omgeving.

Maar Greijdanus dankt zijn bekendheid (en deze bundel) echter vooral aan zijn rol in de Vrijmaking van 1944, welke zijn gereformeerde wereld radicaal deed splijten. Abraham Kuyper (ook Greijdanus' leermeester, maar grote affiniteit voor diens persoon en sommige van zijn theologische speculaties bezat de leerling nooit) had een sterk stempel gezet op de gereformeerde kerken. Zijn erfenis werd echter mettertijd ter discussie gesteld, in antwoord op de uitdagingen van de moderne tijd. Een eerste vernieuwingsbeweging, die fundamentele vraagtekens stelde bij de gereformeerde uitgangspunten (de klassieke Schriftbeschouwing en de relatie tot de Hervormde Kerk), werd in 1926 in de afzetting van J. G. Geelkerken duidelijk afgewezen. Het verhinderde niet, dat nieuwe aanvallen op de Kuyperiaanse traditie opkwamen. Met name de Kamper dogmaticus K. Schilder en de beweging van de reformatorische wijsbegeerte van H. Dooyeweerd drongen in de jaren dertig het traditionalistische Kuyperiaanse establishment in het defensief. In 1936 werden de kerkelijke spanningen onderwerp van synodale bemoeienis. Het leidde tot veroordeling van Schilders opvattingen en zijn afzetting als Kamper hoogleraar in 1944, gevolgd door een exodus van hem en zijn volgelingen in de Vrijmaking.

Greijdanus stond al die jaren pal achter zijn collega Schilder. Met name de synodale machtsaanmatiging bestreed hij fel. Volgens het gereformeerd kerkrecht, aldus Greijdanus in een reeks geharnaste kerkrechtelijk-historische studies uit 1937 en in deze bundel weergegeven, zijn de plaatselijke gemeenten zelfstandig; zij bepalen de agenda van de kerkelijke bijeenkomsten en ook synodes zijn vergaderingen van afgevaardigden, geen zelfstandige bestuurscolleges. Synodes kunnen dus ook geen predikanten schorsen, zoals indertijd Geelkerken; zij kunnen geen niet door de kerken geagendeerde punten bespreken, zoals de spanningen en moeiten in de kerken zoals in 1936 en zij kunnen hun zittingen niet eindeloos verlengen zoals in 1942 zou gebeuren. Met Schilder werd Greijdanus geschorst en afgezet in 1944 en met hem trad hij,

hoewel emeritus sinds 1943, in 1945 weer op als hoogleraar aan de Vrijgemaakte theologische hogeschool. Het merkwaardige is, dat deze bundel geen afzonderlijk opstel bevat over Greijdanus' expliciete bijdrage tot de strijd van die jaren, noch van zijn persoonlijke beleving ervan!

G. J. Schutte

L. J. Altena, J. M. Peet, C. H. Wiedijk, ed., *Honderd jaar sociaal. Teksten uit honderd jaar sociale beweging en sociaal denken in Nederland* (Den Haag: Sdu uitgevers, 1998, 818 blz., f59,90, ISBN 90 12 08548 9).

In deze bundel wordt aan de hand van geselecteerde bronnen verslag gedaan van kenmerken der sociale beweging in ons land voor de periode 1891 tot 1991. Te beginnen met de encycliek *Rerum Novarum* en eindigend met de rede van Til Gardeniers-Berendsen op het tweede Christelijk-sociaal congres van Doorn, trekken 72 uitverkoren teksten aan de lezer voorbij. Daarbij neemt L. J. Altena de periode van 1891 tot 1918 voor zijn rekening, C.H. Wiedijk het Interbellum en J. M. Peet de resterende periode. De bundel bevat een uitgebreide inleidende verantwoording, terwijl elk der auteurs bovendien een toelichting geeft op de 'eigen' periode. Ten slotte is er een calendarium opgenomen, dat in chronologische volgorde gebeurtenissen en ontwikkelingen op vooral sociaal-economisch gebied vermeldt.

De gepresenteerde teksten bieden ongetwijfeld een belangwekkende inkijk in denken en handelen van voormannen van de katholieke, protestantse en sociaal-democratische sociale beweging. Zie de weergave van diverse pauselijke encyclieken en de invloed ervan op het gedachtegoed van katholieke vakbondsleiders, werkgevers en op de vakbeweging betrokken geestelijken. De bundel toont hoe pauselijk ingrijpen in de 'sociale kwestie' een corporatistische ideologie verwekt, die de solidaire belangengemeenschap van de standen der kapitalistische maatschappij en van de 'bedrijfsgenoten' der ondernemingen als hemelse deugd aanprijst. Ook binnen de protestantse zuil domineert een corporatistische ideologie en zelfs de sociaal-democraten ondergaan de charmes ervan, zij het dat bij hen de notie van het terugdringen van de macht van 'het kapitaal' niet verdwenen blijkt.

In de jaren zestig en zeventig van deze eeuw wordt dit corporatisme doorbroken en komen opstandigheid en anti-kapitalisme plotsklaps op, al blijft het protestants-christelijke CNV volharden in een bijbels gemotiveerd harmoniemodel. Het katholieke NKV en het sociaal-democratische NVV maken echter een radicalisering door die opzienbarend is. De industriebond NVV gaat rond 1974 opteren voor een socialistische maatschappij en het NKV van Jan Mertens eist in 1975 fundamentele veranderingen in de bestaande machts- en eigendomsverhoudingen. Verbluffend is ook de door Wim Kok in 1981 uitgesproken rede ter gelegenheid van de fusie tussen NVV en NKV. Hij uit zijn gram over het ter discussie stellen van de verworvenheden van de verzorgingsstaat en stelt grimmig vast, dat we nog altijd leven in 'een maatschappij van ongemotiveerde en onredelijke rang-, stands-, en klasseverschillen' (661-671). Niet alleen in de door Peet beschreven periode treffen we welkome doorbrekingen aan van de monotone dreun van het 'vakbondscorporatisme'. Zie een aantal teksten uit de periode 1891-1918 van de hand van anarchisten en anarcho-syndicalisten en voor het Interbellum onder meer het fraaie artikel van Isidore Voet uit 1924 over de sociaal-democratische 'arbeidersontwikkeling', waarin het 'tot bloei ... brengen [van] het geestelijk leven onzer klasse' beklemtoond wordt (318-328).

De nadruk in de bundel op aan zuilen gebonden bewegingen, maakt duidelijk dat op tamelijk willekeurige wijze is omgesprongen met wie en wat onder 'sociale beweging' valt te verstaan.